

**Επιβιώσεις Διονυσιακών δρωμένων στην καθημερινή ζωή των Ικάριων
και η συμβολή τους στην ευζωία - μακροβιότητα**

Θεμ. Κατσαρός

Αρχαιολόγος – ιστορικός

Από το 13.000 π.Χ., σύμφωνα με τα πρόσφατα ανασκαφικά δεδομένα, μέχρι της καθυποτάξεως του νησιού από τους Ρωμαίους η Ικαρία κατοικείται συνεχώς και αδιαλείπτως. Οι Ιωνες κάτοικοι της δημιούργησαν έναν θαυμαστό πολιτισμό ο οποίος τώρα άρχισε να μας αποκαλύπτεται. Τρείς πόλεις, η Οινόη, οι Θέρμες και το Δράκανο έπαιξαν ρόλο στα ιστορικά δρώμενα. Κυρίαρχοι θεοί φαίνεται ότι ήταν η Άρτεμις η Ταυροπόλος και ο Διόνυσος. Το πλήθος των τοπωνυμίων τα οποία διεσώθηκαν μέχρι των ημερών μας και έχουν άμεση ή έμμεση σχέση με τον Διόνυσο, ως και τα λαϊκά δρώμενα τα οποία συναντάμε στο νησί να τελούνται μέχρι σήμερα, μας δείχνουν την επίδραση την οποία είχε το διονυσιακό πνεύμα στο νησί.

Άλλα και από την εποχή της Ρωμαιοκρατίας ως το 1204, έτος κατά το οποίο κατακερματίσθηκε από τους Δυτικούς η Βυζαντινή αυτοκρατορία, τα διασωθέντα μνημεία ως και οι παραδόσεις είναι πολύ σημαντικά. Από το 1191 μέχρι το 1521 το νησί περιέρχεται διαδοχικά σε διάφορους δυτικούς όπως τον Σικάρδο Βεγιασιάνο με την Βαρωνεία των οποίων ίδρυσε, τον οίκο Ζαχαρίων της Γένοβα, την Κομητεία Ιουστινιάνων και τους Ιππότες του Αγ. Ιωάννου της Ρόδου.

Το μεγάλο πρόβλημα των κατοίκων ήταν οι πειρατικές επιδρομές ιδίως από τον 8^ο έως και τον 11^ο αιώνα. Πολλά νησιά ερημώθηκαν. Οι Ικάριοι μετά το 1522, μόνοι και απροστάτευτοι αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την παραλία. Απεσύρθηκαν σε θέσεις ορεινές και δυσπρόσιτες και σε κοιλάδες αθέατες. Το νησί δίνει την εντύπωση ότι είναι ακατοίκητο. Όμως οι Ικάριοι εύρισκαν τρόπους επικοινωνίας με τα γειτονικά νησιά.

Πότε αρχίζει η τουρκοκρατία στο νησί δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα. Μετά τη συνθήκη του Κιουτσούκ – Καϊναρτζή (1774) τα πράγματα άρχισαν να βελτιώνονται και οι Ικάριοι ταξιδεύουν προς Σμύρνη, Αλεξάνδρεια, Κωνσταντινούπολη, ακόμη και στην Οδησσό. Το 1775 κατέφθασαν στην Ικαρία οι Κολλυβάδες πατέρες από το Αγιο Όρος.

Σελ. 267 Σεις
Επρόκειτο για μοναχούς με υψηλή μόρφωση και συγγραφική δραστηριότητα *αλλά ήταν*
Έκτισαν τη Μονή του Εναγγελισμού στην Λευκάδα και η επίδραση την οποία άσκησαν στο νησί ήταν θετική και σημαντική. Οι Κολλυβάδες θεωρούνταν ως αναμορφωτές του νεοελληνισμού. Τα έργα τους σήμερα μελετώνται από τα ξένα πανεπιστήμια, ενώ εμείς σχεδόν τα αγνοούμε. Το Μοναστήρι αυτό ανέλαβε και τη μόρφωση των παιδιών. Στη

Αρχέρας οι κολοβάδες μόνης επαναστάτες.
Για παράδειγμα ο Μανώλης Νορδής, Αξιωτίσμονος
Κορινθίου, οπαδός της Οργανώσεως (1769-1770) ήταν μέλος
και επαναστάτης στην Κοεινία.

To 1807 ο Νικόλαος Κυριαράς ήταν μόνιμος Συντρι-
βιστής της Ανενίστασις (1775), ~~και~~ 6 χρόνια γενέθλιος
για να διατελέσῃ στην Συνιάδην/Θύνουσφη τους οπλοφόρους
της Μακεδονίας, Ρούμελης, Περιποτονίγουνα την 6η.
Προσέγγισαν επί τόπον, και αρχές Ιουνίου του έτους ανατολή.
Μιαντούρης, ο Θ. Κοζούνος Κύριος, ο Παπία-Συδήπιος
Βασιλίδης, ο Λαζαρίδης, ο Γιάννης Σταύρος, κ.α.
Εντός ο Νικόλαος Ταχονοίδης έγινε πρώτην Επανίνη
Συρίας, οποιας απέτινε την αυτοτελεία, η οποία υπάρχει με το
πορεγμένη. Τον ίδιο πόλεμο της Βαλαΐδας αυτήν η Επανίνη
γίνεται την Επιδαύρεαν το 1822 ωπίσε ως Επίγειο-τύ-
πο της Επανίνης δικαίου.
Εντός της χορηγίας της Μονής Επωπίγειων 70 πλοιά-
ρες οι οποίες ανήκουν την ίδια Βαλαΐδα (αντί της Ρωβί-
τσας οι οποίες ξεκίνησαν από την Καρίτσα), και γυραντό-
ντες, την ίδια Χειμερινή ημέρα της 20 Ιανουαρίου του 1822, έφεραν την
Γαλερίανη στην ιδιαίτερη διάθεση, έφεραν την
Τούρκην, με την οποίαν πλάσια.
Ο ίδιος ο Νικόλαος έγινε αρχής μέλος και την ίδιη
την Επανίνης Επαναστάτην το 1823, γιατί το
1809 ήταν ορθός, έτι έποιξε την Επανίνη στην ιδιαίτερη

βιβλιοθήκη του Γυμνασίου Αγ. Κηρύκου σώζονται δεκάδες βιβλίων δωρεά των μοναχών για την σπουδάζουσα νεολαία. Άλλα και προς τα τέλη του 19^ο αιώνα μέχρι το 1930 περίπου, πολλοί νέοι του νησιού σπούδασαν ως υπότροφοι της μονής σε Ελληνικά και ξένα πανεπιστήμια **F**

Με όσα αναφέραμε εδώ δεν είχαμε πρόθεση να κάνουμε μάθημα ιστορίας. Υπενθυμίζοντας εν συντομίᾳ τις ιστορικές περιόδους από τις οποίες διήλθε το νησί, θέλουμε να εντοπίσουμε το πνευματικό υπόβαθρο στο οποίο στηρίχθηκαν οι κάτοικοι του νησιού. Πως αυτά αφομοιώθηκαν, μεταπλάστηκαν και σήμερα βιώνονται. Κατόρθωσαν να συγκεράσουν τις αρχαίες παραδόσεις με τις νέες του χριστιανισμού με τρόπο θαυμαστό. Σήμερα συναντάμε στο νησί κατάλοιπα από την αρχαία λατρεία και τις αρχαίες συνήθειες τα οποία δεν συναντάμε σε άλλα σημεία του ελληνικού χώρου.

Το Διονυσιακό πνεύμα και το Χριστιανικό συνυπάρχουν αρμονικά και το συναντάμε σε πολλές εκφάνσεις της Ικαριακής ζωής. Παρατηρούμε ότι η Ικαρία (όπως και άλλα μέρη της Ελλάδας) υπήρξε ένα μεγάλο χωνευτήρι ηθών, εθίμων, πίστεων και επιδράσεων που δέχτηκε από ξένους κυρίως κατακτητές. Οι ξένοι οι οποίοι πέρασαν από το νησί δεν άφησαν σχεδόν τίποτα εκτός από μερικά τοπονύμια, επίθετα ή βαφτιστικά ονόματα. Το Διονυσιακό πνεύμα όμως τελικά καταστάλαξε και αφομοιώθηκε από τους κατοίκους του νησιού, κυριαρχεί μέχρι σήμερα και το διαπιστώνουμε αυτό σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής των κατοίκων.

Τα χοιροσφάγια κατά τις εορτές των Χριστουγέννων, είναι έθιμο πανάρχαιο. Όλοι οι συγγενείς ή και όλο το χωριό κάθε μέρα σχεδόν διασκέδαζε. Το ικαριώτικο κρασί και το κρέας, άφθονα και τα τραγούδια ομαδικά σαν τα αρχαία χορικά. Την ημέρα της πρωτοχρονιάς, όλα τα σπίτια του χωριού ήταν ανοικτά, με τραπέζι στρωμένο, με διαφόρων ειδών φαγητά, γλυκά, φρούτα και άφθονο κρασί. Όλοι οι χωριανοί έπρεπε να επισκεφθούν την ημέρα αυτή όλα τα σπίτια του χωριού και να ανταλλάξουν ευχές για το νέο έτος. Με επικεφαλής τον Παπά και τον Δάσκαλο του χωριού άρχιζαν από νωρίς τις επισκέψεις. Την επόμενη μέρα γύριζαν οι γυναίκες και έμεναν στο σπίτι οι άνδρες.

Τις Αποκριές, με το έθιμο των Κουδουνάτων ή μουτσουνιαραίων και η επίσκεψή τους από σπίτι σε σπίτι, σχεδόν σε κάθε χωριό του νησιού, τα σκωπτικά και βωμολογικά τραγούδια, η οινοποσία και τα κάθε λογής δρώμενα, έχουν τις ρίζες του στις Διονυσιακές εορτές.

Το Πάσχα με το έθιμο των μνημοσύνων, το οποίο τελείται την Κυριακή του Πάσχα, μετά την τελετή της Αγάπης, στους αυλόγυρους των εκκλησιών είναι συνέχεια των αρχαίων νεκροδείπνων. Όλο τα χωριό κάθεται και συντρώγουν τα πασχαλινά

εδέσματα, ενώ παράλληλα δένονται οι αιώρες (οι κούνιες) οι οποίες έχουν σχέση με τον Ικάριο, την Ηριγόνη και τον Διόνυσο. Η κούνια ήταν ένα λαϊκό δρώμενο το οποίο ετελείτο στην αρχαία Αθήνα κατά τον μήνα των Ανθεστηρίων (15 Φεβρουαρίου – 15 Μαρτίου) και είχε σχέση με τους χόρες ή χύτρους για ευφορία και εξιλασμό της Ηριγόνης. Στην Ικαρία το έθιμο επιβίωσε και ετελείτο από την Κυριακή του Πάσχα μέχρι την Κυριακή του Θωμά, και ήταν μέρες ανεμελιάς, ξεγνοιασιάς και παιχνιδιού.

Μα και οι διήμερες εκδηλώσεις του Κλήδονα, κατά το θερινό ηλιοστάσιο, τα δρώμενα και λεγόμενα έχουν ρίζες οι οποίες χάνονται στα βάθη των αιώνων.

Το ίδιο παρατηρούμε και σε σημαντικούς σταθμούς της ζωής των κατοίκων.

Τα έθιμα του γάμου, του τοκετού, της βάπτισης και του θανάτου, είναι πανάρχαια και πολλά από αυτά διετηρήθησαν μόνο στην Ικαρία. Όταν ένας νέος ετοιμαζόταν για γάμο συγγενείς φίλοι και γνωστοί, όλοι οι κάτοικοι του χωριού, βοηθούσαν στην οικοδόμηση^{Συνάντηση στην Καραϊσκάκη} το ίδιο συνέβαινε και συμβαίνει ακόμα, έστω και σπάνια, και κατά των θερισμών των χωραφιών και το ελιομάζωμα.^{7 Νοέμβριος}

Και το άνοιγμα των πιθαριών του κρασιού στις 21 Νοεμβρίου και τα τελούμενα την ημέρα εκείνη, παραπέμπουν στα Πιθοίγια, πανάρχαια γιορτή των Ανθεστηρίων.

Στις 6 Αυγούστου έφερναν στην εκκλησία τα πρώτα σταφύλια, όπου οι Ιερείς διάβαζαν τις καθιερωμένες ευχές. Είναι ένα έθιμο το οποίο ακόμη σε μερικά χωριά του νησιού διατηρείται και παραπέμπει στις απαρχές που πρόσφεραν οι αρχαίοι στη θεά της γεωργίας την Δήμητρα.

Τέλος τα πανηγύρια, τα οποία ετελούντο και τελούνται και σήμερα επ' ευκαιρία εορτής της εκκλησίας του χωριού, έχουν ρίζες αρχαίες και μάλιστα Διονυσιακές. Οι προετοιμασίες αρχίζουν από την προηγούμενη ημέρα με τον στολισμό της εκκλησίας, τον Μέγα Εσπερινό και τις προετοιμασίες για τα φαγητά που θα παρατεθούν την επόμενη μέρα. Το κύριο φαγητό είναι η Πρόθεση (κρέας από ρασκώ, ζωμός και άφθονο μαύρο ντόπιο κρασί). Μετά την λειτουργία όλοι οι κάτοικοι του χωριού που εόρταζε, αλλά και των γύρω χωριών, κάθονταν στον αυλόγυρο της εκκλησίας και συνέτρωγαν, τραγουδούσαν και χόρευαν μέχρι αργά το βράδυ. Η πρόθεση παρείχετο δωρεάν σε όλους και ήταν προσφορά του κτήτορος του ναού και άλλων χωριανών. Σε προικοσύμφωνο του 1617 διαβάζουμε : «..... και να βάλουν εις την Παναγιά εις το Πετροπούλι, εις την Αγία Τριάδα μισόν κρέας και ένα κάρτον ψωμιά ....». Σε άλλο έγγραφο του 1680 ο Στάθης Λαγός αφιερώνει χωράφια σε διάφορες εκκλησίες και προσθέτει «... και όποιος τα κρατεί να βάλη και πάχτος εις την εκκλησία ένα πινάκι ψωμιά και ένα σφαχτό...». Σε πολλές διαθήκες στο τέλος αναγράφονταν κατάρες ή ποινές για όσους αθετήσουν τους όρους της.

Σε έγγραφο του 1880 διαβάζουμε: «... και ει τις ταύτην τολμήσει αθετήσαι ή διασείση να είναι ένοχος της γεένης και των 318 Θεοφόρων Πατέρων την αράν....» Τα πανηγύρια αυτά ήταν μια ευκαιρία για ανάπταυση, για διασκέδαση και για να ευρεθούν όλοι μαζί, δεδομένου ότι τα σπίτια μεταξύ τους απείχαν πολύ και με τις καθημερινές εργασίες δεν συναντιώνταν συχνά.

Με σοφία και εγκαρτέρηση υπέμεναν τις δυσκολίες της ζωής. Έμεναν πιστοί στις αρχαίες παραδόσεις και στους άγραφους θεσμούς του νησιού. Κάθε νέο όμως τους προβλημάτιζε. Το εξέταζαν, το συζητούσαν και αποφάσιζαν ανάλογα. Εφάρμοζαν από ένστικτο αυτό το οποίο διακηρύσσει ο Ευριπίδης: « ο δε της ησυχίας βίοτος και το φρονείν ασάλευτον τε μένει και συνέχει τα δώματα ... το δε σοφόν δ' ου σοφία» [Η ζωή της ησυχίας και της σοφής φρόνησης στεριώνει τα σπίτια. ο δρόμος μας είναι σύντομος, περιττό το κυνήγι μεγάλων πραγμάτων, το σοφόν δ' ου σοφία].

Θεματοφύλακες όλων αυτών ήταν οι Γέροντες, οι οποίοι εξελέγοντο από όλους τους κατοίκους. Σημαντικό και ισότιμο ρόλο με τους άντρες είχαν και οι γυναίκες. Ο J. Thevenot (Τεβενώ 17^{ος} αιώνας) γράφει: «σ' αυτό το νησί ο κόσμος ήλθε τα πάνω – κάτω. Κουμάντο κάνουν οι γυναίκες» Αυτοί επέλυναν τις παρουσιαζόμενες διαφορές και έπαιρναν αποφάσεις και επί ποινικών ακόμη θεμάτων. Όταν τα θέματα ήταν πολύ σοβαρά και κοινού ενδιαφέροντας, συνήρχοντο και οι τρεις δημογέροντες του νησιού και ο εκπρόσωπος της εκκλησίας και ελάμβαναν τις αποφάσεις.

Για παράδειγμα αναφέρουμε έγγραφο του 1845, σύμφωνα με το οποίο οριοθετούνται εκτάσεις γης για κοινή χρήση των κατοίκων ή και έγγραφο του 1851 για υπόθεση κληρονομιάς, όπου ο ενδιαφερόμενος «ανάγεται εις 'ολον το κοινόν της νήσου μας Ικαρίας και τας σεβαστάς Δημαρχίας και λοιπών Χρησίμων ....»

Έτσι οι Γέροντες (ή Δημογέροντες ή Δήμαρχοι, αργότερα) ήταν οι θεματοφύλακες στο νησί, και κατόρθωσαν να κρατούν ισορροπίες και να επιβάλουν δίκαιες λύσεις στα κατά καιρούς αναφερόμενα προβλήματα.

Η σοφία τους βοήθησε το λαό να απολαμβάνει ηρεμία και γαλήνη, παρά τα προβλήματα, μικρά ή μεγάλα που αντιμετώπιζαν.

Η λιτότητα τόσο στην κατοικία, όσο και στην ενδυμασία και την τροφή, ο περιορισμός στα απαραίτητα και αναγκαία, κράτησαν τους κατοίκους μέχρι τώρα ευτυχισμένους σε μια ζωή υποφερτή, αργή και σταθερή. Δεν εντυπωσιαζόταν από τον πλούτο και την χλιδή. Είχαν κατανοήσει ότι η προσπάθεια απόκτησης περιττού πλούτου δημιουργεί άγχος και σειρά προβλημάτων. Χαρακτηριστικό είναι αυτό που άκουσα παλιά από ένα γέροντα στη δυτική Ικαρία: «βρε ηζούσαμε όχι όπως ηθέλαμεν, αλλά όπως

ημπορούσαμε». Και ένας άλλος είπε: «οι παλιοί ηδαδώνανε και ηζούσανε πάνω από εκατό χρόνια».

Αλλά και σήμερα οι πρωινές συγκεντρώσεις των γυναικών σε κάποιο σπίτι στη γειτονιά για καφέ και βεγγέρες, παλαιότερα, είναι στοιχεία χαρακτηριστικά του νησιού. Σ' αυτές τις συγκεντρώσεις συζητούνταν καθημερινά θέματα, της γειτονιάς ή του χωριού και πολλές φορές παίρνουν και αποφάσεις για τα μικρά αυτά θέματα. Στις βεγγέρες συζητούσαν, έτρωγαν έπιναν και πολλές φορές τραγουδούσαν, ενώ ταυτόχρονα οι γυναίκες δούλευαν (ξάσιμο μαλλιών, πλέξιμο, ξεμάτισμα κουκιών κα) Κάποια στιγμή, κάποιος έβγαινε στην αυλή κοιτούσε τ' άστρα και ξαναμπαίνοντας μέσα τους έλεγε: «Η ώρα είναι 10 (για παράδειγμα) ώρα να το διαλύσουμε» Όλες αυτές οι μικροχαρές της ζωής τους ευχαριστούσαν και ξέφευγαν από τα μεγάλα προβλήματα που είχαν να αντιμετωπίσουν.

Η βραδύτητα στην εκτέλεση διαφόρων εργασιών, για την οποία κακολογούν τους Ικαριώτες, δεν είναι οκνηρία ή τεμπελιά αλλά φιλοσοφικός τρόπος αντιμετώπισης της καθημερινότητας, εφαρμόζοντας το «σπεύδε βραδέως». Η σκληραγωγία, η εργατικότητα και η εγκαρτέριση είναι χαρακτηριστικά των Ικαριωτών. Μέσα σε εκατοντάδες χρόνια κατόρθωσαν να πεζουλιάσουν όλα τα βουνά του νησιού μέχρι τις παρυφές του Αθέρα και να κατασκευάσουν δρόμους πλακόστρωτους από το ένα άκρο του νησιού στο άλλο. Τα έργα αυτά οι βασιλικές στράτες, δηλαδή οι κεντρικοί οδικοί άξονες, οι δρόμοι και οι ρύμες (όπως αριστοτεχνικά παρουσιάζονται στο βιβλίο του Γ. Κόκκινου «η παραδοσιακή κατοικία της Ικαρίας») έπαιξαν σημαντικό ρόλο.

Συνοψίζοντας παρατηρούμε ότι τα βασικά στοιχεία της ευζωίας των Ικαρίων (αν και ο όρος δεν αρμόζει απολύτως στο υπό εξέταση θέμα) και η μακροζωία είναι:

- i) η εμμονή στις πανάρχαιες παραδόσεις του νησιού, χωρίς να αποκλείονται οι νέες ιδέες και τάσεις
- ii) ο λιτός τρόπος ζωής
- iii) η σκληραγωγία
- iv) έλλειψη επιθυμίας για πρόσκτηση πλούτου και χλιδής
- v) η συντροφικότητα και αλληλοβοήθεια
- vi) η βαθιά θρησκευτική πίστη (Γεγονός το οποίο δικαιολογεί και τις 298 εκκλησίες που υπάρχουν στο νησί)

και ας μην ξεχνάμε ότι σημαντικό ρόλο παίζει το μικροκλίμα κάθε περιοχής του νησιού και η εκπεμπόμενη από το έδαφος ακτινοβολία.

Όλα αυτά στα οποία απλώς κάναμε νύξεις, δείχνουν ποιοί είμαστε και από που ερχόμαστε. Το συλλογικό υποσυνείδητο του Ικαριώτη διαφύλαξε τις πανάρχαιες παραδόσεις μέχρι των ημερών μας. Σήμερα όμως διερχόμεθα μια μεγάλη κρίση, που όμοιά της δεν έζησαν οι προηγούμενες γενεές, κρίση κυρίως ηθική, κρίση αξιών. Τα πάντα είναι συγκεχυμένα και θολά. Η οικονομία, η παιδεία, η υγεία παραπαίουν.

Εμείς όμως ως κληρονόμοι των αξιών αυτών, τόσο των πνευματικών, όσο και των ηθικών, όπως τις έζησαν και μας τις κληρονόμησαν οι πρόγονοί μας, εμπρός στις ραγδαίες εξελίξεις, πρέπει να φροντίσουμε «Ινα πάντες εν ωσι», όλοι να είμαστε ένα, ~~ποτως~~ επιτάσσει ο Χριστός στους μαθητές Του, για να μπορέσουμε να αντιμετωπίσουμε αυτές τις καταστάσεις. Γιατί οι παραδόσεις μας έχουν ρίζα χιλιετηρίδων και οι χυμοί των αξιών τους διαπότισαν, εξέθρεψαν και διαμόρφωσαν ψυχή πνεύμα και ήθος και είναι έγκλημα κατά των θεμελίων του λαού μας, η υποτίμησή τους.

<u>Βιβλιογραφία</u>		<i>'Οριος Νίκων οχ'ος - 19'ου αιώνος</i>
1	Ηων. Κανέλλος	Ικαριακά σύμμεικτα – Αθήνα 2006
2	Θεμ. Κατσαρός	Η παραδοσιακή κατοικία της Ικαρίας – Αθήνα 2005
3	Γ. Κόκκινος	Η νήσος Ικαρία στους ευρωπαίους περιηγητές – Αθήνα 2003
4	Ν. Τσαγκάς	Ικαριακά έγγραφα - Αθήνα 2000
5	Αγ. Τσελίκας	Διόνυσος [μετάφραση : Α. Μερτάνη] – Αθήνα 1985
6	H. Jeanmaire	Ιστορία της νήσου Ικαρίας – Αθήνα 1958
7	I. Μελάς	Ικαριακά – Σάμος 1893
8	Έπ. Σταματιάδης	